

Watervogeltellingen in Nederland

Nieuwsbrief seizoen 2018/2019, nr 4, december 2018

Nederland is bij uitstek een land van wetlands en watervogels. Met watervogeltellingen worden objectieve gegevens verzameld over aantallen, verspreiding en de veranderingen daarin. Het landelijke project vindt plaats in het kader van het Netwerk Ecologische Monitoring en wordt ondersteund door het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Rijkswaterstaat Centrale Informatievoorziening en het Centraal Bureau voor de Statistiek. De landelijke coördinatie wordt verzorgd door Sovon Vogelonderzoek Nederland. De tellingen worden uitgevoerd door een groot aantal waarnemers van vogelwerkgroepen, behorende instanties, provincies en instituten. Er worden maandelijks tellingen uitgevoerd in monitoringgebieden (alle watervogelsoorten, in Rijkswateren en overige Vogelrichtlijngebieden), pleisterplaatsen (ganzen en zwanen) en in januari de Midwintertelling.

Beste mensen,

Nijmegen, 30 november 2018

Behoorlijk wat tellers namen de moeite om mij op de landelijke dag afgelopen zaterdag even op te zoeken. Heel gezellig natuurlijk en ook handig om grensperikelen van je telgebied te laten zien of door mij te laten demonstreren hoe de digitale invoer of Avimap werkt. Een vraag die veel terug komt over Avimap is als je meer telgebieden op een dag telt. Ons advies is om deze bij het begin van de telling direct allemaal te starten, zodat je redelijk gemakkelijk kan schakelen tussen de gebieden (we vinden het niet zo erg dat de tijd dan niet helemaal klopt). Dat schakelen hoeft je niet eens te doen want als je een stip zet in je andere telgebied wordt deze daar netjes opgeslagen. Je ziet deze echter niet op je scherm omdat dat telgebied op dat moment alleen op achtergrond meedraait. Hoe start je je telling in meerdere van je telgebieden? Begin met het eerste telgebied (via 'selecteer plot', kies bij project 'watervogeltellingen' of 'ganzen- en zwanentelling' en selecteer eronder het gebied. Start met tellen. Indien je de kopgegevens hebt ingevuld krijg je je kaartscherm. Tap op de drie horizontale streepjes linksboven en kies 'Selecteer ander bezoek'. Tap op de knop 'Nieuw bezoek' linksonder en kies het volgende gebied en herhaal de voorgaande procedure. Wil je wisselen tussen de gebieden. Ga naar de drie horizontale streepjes en kies weer 'selecteer ander bezoek' en kies daar een van de gebieden in de lijst. Wil je een wat visuelere versie van dit verhaal? Dat staat in de uitgebreide handleiding (klik op de

link via sovon.nl/nl/avimapwavo) onder aan pagina 15 en verder op pagina 16.

Op 15 december staat de telling van alle monitoringgebieden en alle ganzen- en zwanengebieden op het programma. Op dezelfde dag wordt ook op de Wadden geteld, maar de inspanningen daar blijven beperkt tot de steekproefgebieden. Het hoogwater houdt niet over met 77cm verhoging en het hoogste punt wordt om 13:30u in Harlingen bereikt. Hopelijk lukt het de tellers in het oostelijk Waddengebied om nog voor het donker hun telling klaar te krijgen. De eerstvolgende slaapplaatstelling is de tweede telling van Grote Zilverreiger op 22 december, maar tellen kan van 15 tot en met 29 december. Zonsondergang is op de voorkeursdatum om 16:29u en aangeraden wordt om een uurtje van tevoren te beginnen met tellen, zeker als je een plek voor het eerst telt.

Tot slot herhaal ik hier weer om in het kader van ANLb (zie nieuwsbrief oktober) alle Kleine Zwanen, Rotganzen, Blauwe Kiekendieven, Ruigpootbuizerds, Goudplevieren en Velduilen in te tekenen die je bij de telling tegenkomt. Dat geldt ook voor alle ganzen in Friesland die je telt. In andere provincies kan en mag natuurlijk ook, graag zelfs! Veel leesplezier met deze volle nieuwsbrief.

Een fijne telling!

Menno Hornman

Ganzen en zwanen: eindelijk binnen, maar niet allemaal

Bij de afgelopen november-telling was er dan toch voor (bijna) iedereen veel werk aan de winkel. Na de trage start van het seizoen in oktober, waren Kogans, Brandgans, Grauwe Gans, Wilde Zwaan en Rotgans in november in aantallen aanwezig die orde-grootte vergelijkbaar waren met voorgaande seizoenen. Hetzelfde geldt voor Knobbel-

zwaan. Toendrarietgans was daarentegen opvallend talrijk (figuur 1). Nijlgans en Grote Canadese Gans bevestigden hun stijgende lijn die al in de afgelopen maanden werd gesignaleerd. Kleine Zwanen daarentegen lijken hun afname voort te zetten (figuur 1). Lieten eerder vooral de oktober-aantallen een sterke afname zien, die trend lijkt zich nu

Nederland (binnenland):	Waddengebied:
15 december monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling	15 december steekproeftelling, ganzen- en zwanentelling (13.30 - HW 73)
Nederland binnenland 12 jan midwintertelling, monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling 16 feb monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling 16 mrt monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling 13 apr monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling 4 mei telling Brand- en Rotgans 11 mei selectie van monitoringgebieden 15 juni selectie van monitoringgebieden	Waddengebied (hoogwater - verhoging) 12 jan integrale Waddentelling (12:44 - 77) 2019 9 feb steekproeftelling, ganzen- en zwanentelling (12:20 - 85) 23 mrt (extra) integrale Waddentelling (11:45 - 89) 20 apr steekproeftelling, ganzen- en zwanentelling (12:35 - 89) 4 mei telling Brand- en Rotgans (11:45 - 82) 18 mei integrale Waddentelling (11:25 - 85) 22 juni steekproeftelling (14:35 - 104)
NB. Bij voorkeur niet van de teldatum afwijken, echter bij slecht weer of andere overmacht kunnen tellingen nog één dag voor tot twee dagen na de teldatum worden uitgevoerd.	

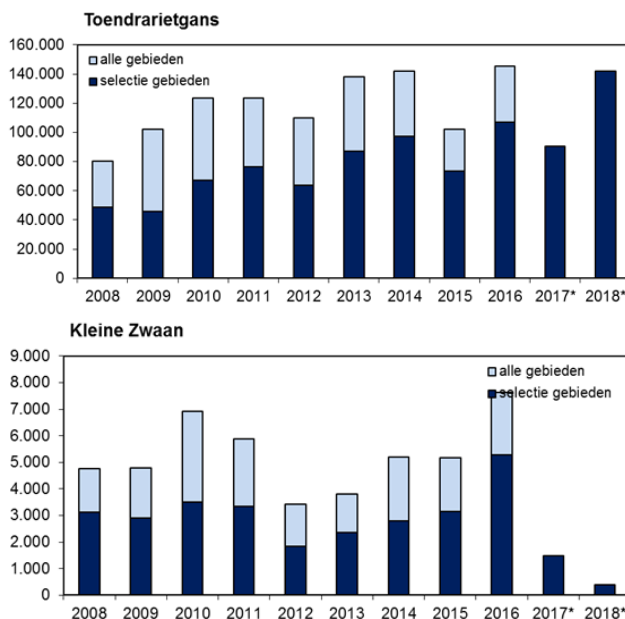
tot in november door te zetten. Zelfs op dit moment (30 november) houden hun aantallen nog niet over (maximaal enkele honderden op de Randmeren, volgens Waarneming.nl). Wie Kleine Zwanen wil zien, zal vooral de grens over moeten naar Duitsland, waar zowel in Nedersachsen als Schleswig-Holstein op tal van plaatsen grote groepen pleisteren (ornitho.de). Hoeveel Kleine Zwanen zullen er dit seizoen überhaupt nog naar Nederland komen? Ook Kleine Rietgans zette de neergaande lijn voort. De teller voor november, tevens de internationale telling om de populatiegrootte vast te leggen, staat voorlopig op 2164 vogels. Opnieuw bevond de bulk van de populatie zich in Denemarken, maar waren ook de aantallen in Vlaanderen groter dan bij ons.

Matig tot slecht broedsucces

Voor de Kolgans zijn er inmiddels meer dan 70.000 vogels individueel op leeftijd gecontroleerd, en het broedsucces laat met ongeveer 11% eerstejaars opnieuw te wensen over als we het vergelijken met de lange termijn trend. Het zal ook niet de jaarlijkse sterfte (natuurlijke sterfte/afschot) kunnen compenseren. Aanvankelijk lag het jongenpercentage zelfs duidelijk onder de 10%, maar bij de later arrivinge groepen waren duidelijk meer succesvolle families, zodat het aandeel eerstejaars uiteindelijk iets is bijgetrokken. Er zijn relatief veel paren met meerdere jongen (ge-regeld families van 3-5), maar er zijn ook heel veel paren zonder jongen, zodat het uiteindelijke percentage toch niet veel hoger uitpakt. Dit lage jongenpercentage is overigens ten opzichte van de afgelopen jaren niet ongevoel. Voor de Rotgans werd bij de afgelopen november in het Deltagebied en in de Waddenzee een gecoördineerde leeftijdstelling gedaan. Hoewel nog niet alle gegevens binnen zijn, komt het jongenpercentage voorlopig op 13,6%. Voor Rotganzen is dat een 'tussenseizoen'. Voor de Kleine Rietgans is er nog geen volledig beeld, maar duiden eerste cijfers op een geslaagd broedseizoen, mede door de vroege dooi op Spitsbergen. Voor de komende decembertelling staat een internationaal gecoördineerde leeftijdstelling voor Kleine Zwanen op het programma, zie de kadertekst hier naast.

Kees Koffijberg

Internationale broedsucces-telling Kleine Zwaan in december
De Swan Specialist Group organiseert jaarlijks een internationaal gecoördineerde telling van het broedsucces van Kleine Zwanen. Deze telling vond eerder plaats in november of begin december, maar met de steeds later arriverende zwanen is in overleg met coördinator Wim Tijssen besloten de leeftijdstelling samen te laten vallen met de maandelijkse telling van 15/16 december. We vragen jullie dan ook om bij Kleine Zwaan per groep bij te houden hoeveel adulte vogels en hoeveel jongen er waren. Zowel in het veld in Avimap als via de online invoer kun je dat doen door bij een geplaatste stip voor een groep twee keer een aantal in te voeren (zoals bij een groep met meerdere soorten): dus eerst een opgave voor het aantal adulten, en daarna voor het aantal jongen. Verplaats de stip tussendoor niet, want dan is niet meer duidelijk welke adulten bij welke jongen hoorden! Wil je ook families onderscheiden, dan kun je dat bij de opmerkingen kwijt (bijv. 10x 1 jong, 7x 2 jongen, etc.). Overigens zijn vergelijkbare gegevens op deze manier ook welkom voor bijv. Wilde Zwaan, of andere soorten waar leeftijden makkelijk te herkennen zijn.

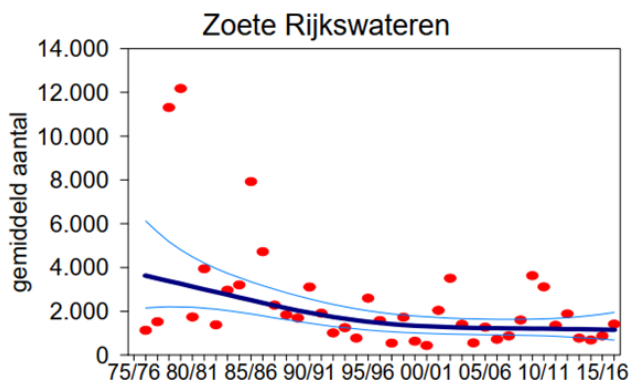
Figuur 1. Voorlopige aantallen Toendrarietganzen en Kleine Zwanen in november in de afgelopen tien jaar. Weergegeven zijn de aantallen in een selectie van gebieden die in alle jaren werden geteld (dus 1:1 vergelijkbaar) en het totaal van alle gebieden (geteld en bijgeschat). Voor 2017 en 2018 is dat totaal nog in bewerking, resp. onvolledig.

Grote Zaagbek: gestroomlijnde jager

De Grote Zaagbek ligt vaak als een slagschip in het water. Ze zijn dan ook tot de 'tanden bewapend' want ze hebben immers een zaagbek waarmee ze vis onder water goed kunnen beetpakken. Met het lange slanke lichaam kunnen ze als een torpedo door het water schieten. Vooral in de wintermaanden, december-maart, is de kans het grootst om de soort in ons land te treffen. De weinige terugmeldingen van geringde vogels duiden op een herkomst uit Fenno-Scandi-navië maar vermoedelijk ook uit Rusland.

Verspreiding

De watervogeltelling geeft een goed beeld van de verspreiding en aantalsontwikkeling in de belangrijkste gebieden. Een welkome aanvulling daarop is de recent verschenen Vogelatlas (alle kaarten op Vogelatlas.nl) voor de landelijke duiding. Minimaal driekwart van de winterpopulatie is te vinden op het IJsselmeer, met name langs de Friese kust en Afsluitdijk. Langs deze dijk is de Waddenzee-kant vooral bij strenge vorst in trek. Andere gebieden zijn De Friese Meren, De Wieden, het rivierengebied, De Biesbosch en de noordelijke Delta. Opvallend is het magere voorkomen op het Markermeer – een gegeven dat we bij meer soorten

Figuur 2. Grote Zaagbek. Trend in de Zoete Rijkswateren 1975/76-2016/17.

zien - waar de Grote Zaagbek alleen langs de randen wordt gezien. In strenge winters zijn de aantallen hoger dan in zachte en variëren van 7000 tot 14.000 ex.

Verandering

Sinds de jaren zeventig zijn de aantallen afgenomen en

tegenwoordig resteert een derde van het aantal van weleer. In alle belangrijke gebieden zien we een vergelijkbaar patroon: de grootste afname vond plaats in de vorige eeuw, recent is er sprake van een lichte afname of stabilisatie. Ronduit intrigerend is de veranderingskaart in de Vogel-atlas. In de westelijke helft van het land, inclusief rivieren, zien we een afname per atlasblok en in het oosten op kleine wateren opvallend vaak een toename. De aantallen in het oosten zijn op landelijke schaal echter wel klein.

Voedsel

Op het IJsselmeer is onderzoek gedaan naar het voedsel. Dat bestond voor de helft van het prooigewicht uit spiering (88% van aantal vissen) en een kwart uit blankvoorn (Platteeuw 1985). Door een combinatie van afgenomen voedselrijkdom van het water en hoge visserijdruk namen

deze prooien fors af (Noordhuis *et al.* 2014). Elders in de zoete wateren bestaat het voedsel waarschijnlijk uit allerlei soorten zoals blankvoorn, baars, stekelbaars en zelfs snoek (zie: vroegevogels.bnnvara.nl/nieuws/grote-zaagbekken-jagen-samen)

Klimaatverandering

Het is aangetoond dat Grote Zaagbekken vanaf begin jaren negentig steeds noordelijker overwinteren door de gemiddeld zachtere winters. De trend in de Oostzee, een belangrijk overwinteringsgebied, is echter onduidelijk door verschillende ontwikkelingen per deelgebied (Skov *et al.* 2014). Het is altijd spannend of koning winter nog op volle oorlogssterkte komt deze winter. We gaan het zien en tellen.

Jan Schoppers

Grote Zilverreigers en Aalscholvers op slaapplaatsen in oktober

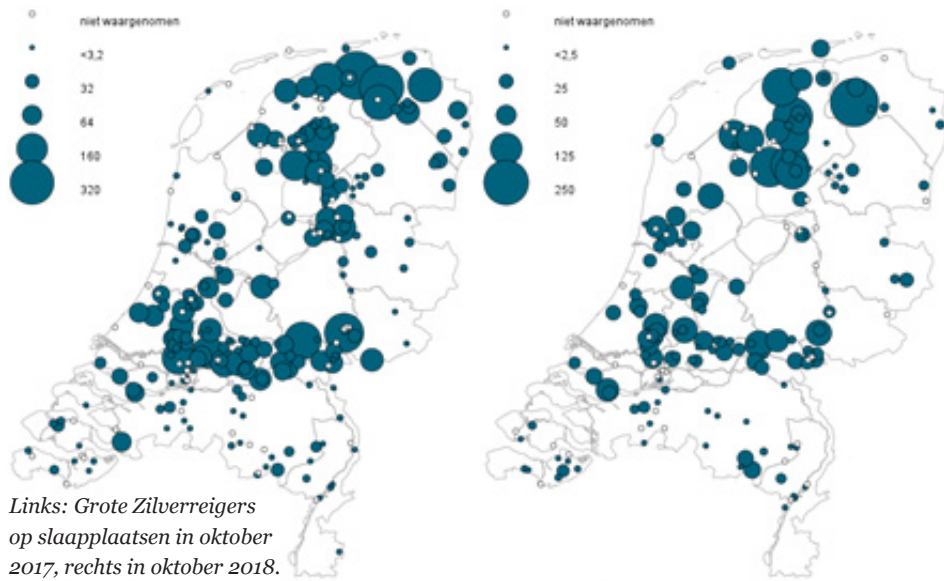
Grote Zilverreigers en Aalscholvers zijn tegelijk geteld op slaapplaatsen in oktober. Toch laten de twee soorten heel verschillende beelden zien vergeleken met de tellingen van een jaar eerder.

Er begint voorzichtig een einde te komen aan de groei van de populatie Grote Zilverreigers in Nederland. Bij zilverreigerslaapplaatsen zien we een interessant patroon

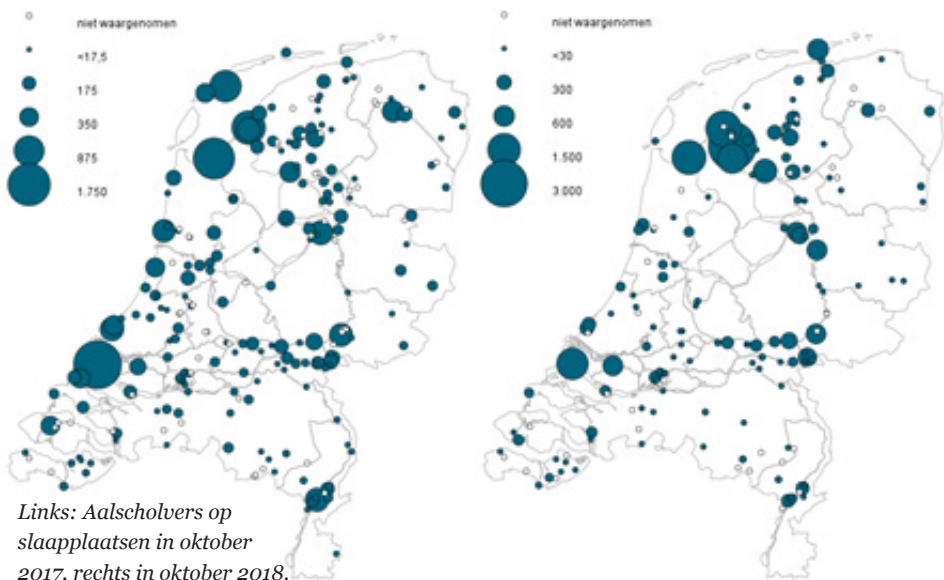
ontstaan als we gegevens van oktober 2017 met oktober 2018 vergelijken. Hoewel slaapplaatsen in het noorden van het land nog wel goed bezet zijn, lijken slaapplaatsen in het Rivierengebied kleiner te zijn geworden. Hoewel het hier natuurlijk kan gaan om een tijdelijk fenomeen, lijken de lange-termijn data toch uit te wijzen dat slaapplaatsen van Grote Zilverreigers steeds kleiner worden. De totale aantallen Grote Zilverreigers nemen nog niet af, dus het lijkt

erop dat slaapplaatsen steeds kleiner worden maar tegelijkertijd in aantal toenemen. De grootste slaapplaats was in 2018 ook niet zo groot als in 2017; deze omvatte 269 exemplaren en was te vinden in De Onlanden (Dr). In 2017 waren er twee slaapplaatsen groter, waarbij de Kollumerwaard in het Lauwersmeergebied met 352 exemplaren het grootst was.

Bij de Aalscholver was eerder het tegenovergestelde patroon zichtbaar. Deze concentreerden zich vooral in het IJsselmeergebied, en dan met name aan de Friese IJsselmeerkust. Hoewel onderstaande kaarten wellicht misleidend zijn, moet er goed worden gelet op de schaal van de stippen. De grootste slaapplaatsen in het IJsselmeergebied waren daarmee bijna tweemaal zo groot in 2018 als in 2017! In de Workumerwaard bij camping It Soal zaten in 2018 ongeveer 3100 Aalscholvers. In 2017 was het hoogste aantal Aalscholver (ruim 1900) te vinden bij het Quackjeswater (ZH), en was het hoogste aantal in het IJsselmeergebied 'slechts' ruim 1500 exemplaren bij Den Oever.

Links: Grote Zilverreigers op slaapplaatsen in oktober 2017, rechts in oktober 2018.

Links: Aalscholvers op slaapplaatsen in oktober 2017, rechts in oktober 2018.

Aankomende telling Grote Zilverreiger

De eerstvolgende slaaplaatstelling is de tweede telling van Grote Zilverreiger. De voorkeursdatum voor deze telling is **22 december**, maar tellen kan van **15** tot en met **29**

december. Zonsondergang is op de voorkeursdatum om 16:29u en we raden je aan om een uurtje van tevoren te beginnen met tellen, zeker als je een plek voor het eerst telt.

Paul van Els

Waddenzee: Terugblik op integrale van september

De resultaten van de afgelopen integrale novembertelling laten nog even op zich wachten, zodoende een terugblik op september met enkele soorten die dan doorgaans talrijk zijn. We telden toen bij fraaie, rustige, zomerse omstandigheden en met een goed tij. Afgezien van de Groninger telgebieden tussen Eemshaven en Nieuwe Statenzijl is alles binnen. Met het ontbreken van de Dollard ontbreken ook nog wat Bergeenden, maar het totaal daarvan komt op ruim 76.500. Dat is iets lager dan wat er geteld is met de boottellingen van ruiende Bergeenden in augustus, want toen werden zo'n 85.000 Bergeenden geteld. Het ligt ook lager dan het tienjarige gemiddelde, wat ongeveer 94.000 bedraagt. De grote aantallen zaten in september op de hvp's langs de Friese Waddenkust (24.450), Groninger Noordkust (15.200) en bij Vlieland (11.100). Het gemiddelde aantal Pijlstaarten in september over de afgelopen 10 jaar ligt op 8000, maar in september bleef het steken op dik 6600. Daarvan zat bijna de helft in de Kop van Noord-Holland, op het Balgzand en Normerven. De Kluut laat in de laatste seizoenen steeds kleinere septembertellingen zien. Zaten er in de periode 1995-2010 gemiddeld 15.000 Kluten in de Nederlandse Waddenzee, in de seizoenen daarna was dat ca. 9000. Voor de afgelopen septembertelling gaat het voorlopig om 7500 (Dollard ontbreekt nog), waarvan 7080 langs de Friese Waddenkust. In tegenstelling tot de Kluut laat de Kanoet juist de laatste seizoenen grotere aantallen zien. Bedroeg het septembertelling gemiddelde in de periode 1995-2010 103.000, daarna gaat het in september om gem. 141.000. September jl. komt wat lager uit met 108.000 Kanoeten. Engelsmanplaat (21.200), Vlieland (17.900) en Griend (15.500) herbergden de grootste concentraties. Ook Drieteenstrandlopers zijn in de laatste

seizoenen talrijker in september. In 1995-2010 bedroeg het septembertelling gemiddelde 8500, daarna verdubbelde dat bijna naar gem. 15.500. Ook nu was het in september weer raak, want er werden bijna 16.000 Drieteenstrandlopers geteld. De grote aantallen zaten alle weer in de westelijke Waddenzee met 3200 op Griend, 3038 op Vlieland en 2552 op Richel. De aantallen Wulpen in de Nederlandse Waddenzee in september zijn opmerkelijk constant over de afgelopen 20 jaar. Gemiddeld schommelt dat rond de 130.000 Wulpen. In september jl. waren het er wat minder; het voorlopige totaal komt op een kleine 105.000. Daarvan zat een kwart op de Rottums (22.450) en herbergden ook de Friese Waddenkust (15.700) en Richel (11.150) mooie aantallen. In de volgende nieuwsbrief meer aandacht voor de Wulp, want voor wie het nog niet weet: 2019 is het Jaar van de Wulp!

Romke Kleefstra

Watervogeltellingen	Menno Hornman (menno.hornman@sovon.nl)
• projectcoördinatie	Michel Klemann (michel.klemann@sovon.nl)
• formulieren etc.	(Alle coördinatoren zijn telefonisch te bereiken via 024-7 410 410)

Coördinatie Slaaplaatstellingen: Paul van Els (paul.vanels@sovon.nl); 024 7 410 410

Regiocoördinatoren

(ZO) Zoute Delta	Mervyn Roos (06-12 21 81 34, mervyn.roos@rws.nl)
(NH) Noord-Holland	Roy Slaterus (024-7 410 410, roy.slaterus@sovon.nl)
(ZH) Zuid-Holland	Vincent de Boer (024-7 410 410, vincent.deboer@sovon.nl)
(ZL) Zeeland	Jan-Willem Vergeer (024 7 410 410, jan-willem.vergeer@sovon.nl)
(FR) Friesland	Romke Kleefstra (06-10 64 66 40 romke.kleefstra@sovon.nl); midwintercoördinator Sjouke Scholten (p/a Sovon)
(GR) Groningen	Kees Koffijberg (024-7 410 410, kees.koffijberg@t-online.de); midwintercoördinator Sjouke Scholten (p/a Sovon)
(DR) Drenthe	Harold Steendam (0592-273845, harold_steendam@hotmail.com)
(FL) Flevoland	Jan Schoppers (024-7 410 410, jan.schoppers@sovon.nl)
(OV) Overijssel	Jan Schoppers (024-7 410 410, jan.schoppers@sovon.nl)
(GL) Gelderland	Jan Schoppers (024-7 410 410, jan.schoppers@sovon.nl)
(UT) Utrecht	André van Kleunen (024-7 410 410, andre.vankleunen@sovon.nl)
(NB) Noord-Brabant	Vincent de Boer (024-7 410 410, vincent.deboer@sovon.nl)
(Li) Limburg	Vacant (024-7 410 410, menno.hornman@sovon.nl)
(WG) Waddengebied	Romke Kleefstra (06-10 64 66 40 romke.kleefstra@sovon.nl)
(RG) Grote Rivieren	Jan Schoppers (024-7 410 410, jan.schoppers@sovon.nl)

Informatie over coördinatie in (IJ) IJsselmeergebied, (RM) Randmeren, (BR) Beneden Rivieren, (NZ) Noordzee via Sovon Menno Hornman (024-7 410 410, menno.hornman@sovon.nl)

Deze nieuwsbrief wordt toegezonden aan tellers en/of coördinatoren. De resultaten van de komende telling a.u.b. zo spoedig mogelijk naar Sovon Vogelonderzoek Nederland, Antwoordnummer 98189, 6500 VA Nijmegen sturen. Vergeet niet de gebiedscodes in te vullen. Een postzegel is niet nodig!!

Nb! In deze nieuwsbrieven genoemde aantallen zijn voorlopig en vaak nog onvolledig! Ze zijn dus niet geschikt voor verder gebruik.